

РОЗВИТОК ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ XVIII – В ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ XX СТ.

Наприкінці XVIII ст. територія України була розділена між Австрійською (20 % площі) і Російською (80 % площі) імперіями. До того часу завершилася ліквідація української державності. В обох імперіях розгалужений бюрократичний апарат повністю контролював усі сторони життя суспільства. У Росії в XIX ст. особливу роль починає відігравати поліція. Широкими правами наділяється цензура. Вживання української мови зберігається винятково у народному середовищі. Отже на рубежі XVIII–XIX ст. у розвитку української культури склалася критична ситуація. Власне, стояло питання про саме її існування. Тут можлива історична аналогія зі станом української культури у XVI ст., коли значна частина найосвіченіших вищих феодальних шарів українського суспільства відмовилася від національної культури, православ'я, «ополячилася». В тих умовах роль духовного лідера українського суспільства взяло на себе козацтво. Однак до кінця XVIII ст. козацька старшина стала частиною російського дворянства і втратила колишню роль. У XIX ст. в Україні поступово складається новий соціальний прошарок суспільства – національна інтелігенція. Поява в її особі культурної еліти і збереження національних культурних традицій в народному середовищі зробили реальним українське культурне відродження.

Новий український театр виник на тлі занепаду феодально-кріпосницького ладу і появи нових соціально-культурних відносин у суспільстві. Українські шкільні театри (XVIII ст.) зникли вже в середині століття, внаслідок заборони та реорганізації Києво-Могилянської академії на духовний вищий навчальний заклад (1819 р.). Але традиції шкільного театру не зникли, трансформувались у вертепи, ярмаркові балагани, а з кінця XVIII ст. – у поміщицькі кріпацькі театри, що працювали на російському репертуарі.

Важливу роль у національно-культурному відродженні українського народу відіграв світський театр, оформлення якого відбулося на межі XVIII–XIX ст. Тематичний перехід від духовного до світського театру відчутний у трагікомедіях Ф.Прокоповича та Ю.Щербачького. Новий тип театру пов'язаний з діяльністю кріпацького театру. Найбільш відомим був театр поміщика Трошинського в с. Кобинці на Полтавщині, що здобув собі славу «Нових Атен». Популярними на той час були трупи акторів-кріпаків поміщика Гавриленка в с. Озерки на Полтавщині та у с. Качанівка Чернігівської губернії. Театральні трупи існували в Харкові, Полтаві, Ніжині, Києві, Одесі. До 1861 р. продовжував існувати кріпацький театр, навіть у містах. У 1828 р. офіційно було заборонено купувати до театру кріпаків, але і після цього кріпосні актори продовжували вводити до складу театральних труп. У 1789 р. театр був побудований у Харкові, але в ньому представляли лише російські п'єси.

Підвалини українського професійного театру були закладені в Харкові та Полтаві. В 1808 р. поновлюється робота Харківського театру, директором, режисером і актором якого у 1812 р. став Г.Ф. Квітка-Основ'яненко. До складу професійної трупи театру входили такі талановиті актори, як М.С. Щепкін, Т.Г. Пряженковська. У першій половині XIX ст. починають утворюватися постійні театри у різних містах: Києві (1805 р.), Одесі (1804 р.), Полтаві (1810 р.), Харкові (1812 р.), Ніжині (1826 р.), Катеринославі (1847 р.), Чернігові (1853 р.). В розвитку театру і драматургії дедалі більшого значення набували п'єси О.Грибоедова, О.Пушкіна, М.Гоголя, а також перекладний західноєвропейський та польський репертуар. Усе це сприяло піднесенню українського театрального мистецтва. Під впливом російського театрального мистецтва в репертуарі українського театру починають з'являтися п'єси з народного життя, широкого визнання набуває реалістична гра акторів.

Очоловав Полтавський театр І.П. Котляревський, з ініціативи якого актор М.С. Щепкін був викуплений з кріпацької неволі. М.С. Щепкін (1788–1863) зарекомендував себе справжнім новатором на ниві театрального мистецтва, здійснив перехід від класичної манери гри до сценічного реалізму, став першим виконавцем ролей Виборного у «Наталці Полтавці» та Чупруна в «Москалі-чарівнику». Ці принципи знайшли дальший розвиток у творчості К.Т. Соленика (1811–1851), який з успіхом виступав в українському класичному репертуарі на сценах Харкова, Полтави, Києва та Одеси. На ниві театрального мистецтва України плідно працював актор і режисер І.Х. Дрейсіг (1791–1888), який з великим успіхом виконував ролі Виборного, Чупруна і Шельменка, а також талановитий оперний співак і відомий український композитор С.С. Гулак-Артемівський (1813–1873).

Першими українськими постановками були «Наталка Полтавка» (1819 р.), пізніше – «Москаль-чарівник» у Полтавському любительському театрі. Вони стали можливими завдяки щасливому збігу обставин: підтримка генерал-губернатора Малоросії М.Репніна, керівництво трупою І.Котляревським, гра Михайла Щепкіна, тоді ще кріпака. Театр діяв у Полтаві у 1818–1821 рр. Професійна ж українська трупа була створена лише напочатку 1880-х рр.

Театр прищеплював масам любов до української мови, пошану до здобутків національної культури. В 60-х рр. XIX ст. «Артистичне товариство» в Єлисаветграді вперше в Україні поставило п'єсу Т.Г. Шевченка «Назар Стодоля», а в 70-х рр. – оперу С.С. Гулака-Артемівського «Запорожець за Дунаєм». У Києві діяв аматорський театр, де починали свою творчість композитор М.В. Лисенко та драматург М.П. Старицький. У

1882 р. в Єлисаветграді при активній участі М.Л. Кропивницького був створений професійний театр. До провідної трупи увійшли відомі зірки української сцени М.Садовський (справжнє прізвище Тобілевич), П.Саксаганський (справжнє прізвище – Тобілевич, брат М.Садовського), М.Заньковецька (справжнє прізвище – Адамовська), О.Вірина (справжнє прізвище – Колтановська). Театр із великим успіхом виступав у Києві, Чернігові, Полтаві, Харкові. Слухачів кращих оперних сцен Європи та Америки вражали своїм талантом співачки сестри Ганна і Соломія Крушельницькі. Великий знавець української мови [М.Старицький](#) писав [комедії](#) («За двома зайцями»), [драми](#) («Не судилося», «Богдан Хмельницький»). Вони змальовували реалістичні картини сільського, міського побуту, передавали типові національні характери. Але ні Старицький, ні Кропивницький не виходили за рамки «етнографічної драматургії». Творцем української соціальної драми став [І.Карпенко-Карий](#) (Тобілевич). В основі його [п'єс](#) (драми «Бурлака», «Безталанна», комедії [«Сто тисяч»](#), [«Хазяїн»](#)) лежать глибокі психологічні конфлікти, гострі соціальні протиріччя.

Новий період в історії національного театру розпочався в [1918](#) р., коли в [Києві](#) утворилися Державний драматичний театр і «Молодий театр» (з [1922](#) р. – [модерний український театр «Березіль»](#)) [Леся Курбаса](#) та [Гната Юри](#). На театральній сцені з'явилася когорта талановитих акторів – [А.Бучма](#), [М.Крушельницький](#), [О.Сердюк](#), [Н.Ужвій](#), [Ю.Шумський](#). Державний драматичний театр продовжував традиції [реалістично-психологічної](#) школи. Натомість «Молодий театр» обстоював позиції [авангардизму](#). З утворенням театру «Березіль» його сцена стала своєрідним експериментальним майданчиком. Не випадково макети театального об'єднання «Березіль» отримали золоту медаль на Всесвітній театральній виставці у [Парижі](#) в [1925](#) р. Тут були вперше поставлені п'єси видатних українських письменників і драматургів [М.Куліша](#) («[Народний Малахій](#)», «[Мина Мазайло](#)») та [В.Винниченка](#) («[Базар](#)», «[Чорна Пантера і Білий Медвідь](#)»). Завдяки генію [Л.Курбаса](#), який поєднав у собі таланти режисера, актора, драматурга і перекладача світової літератури, були по-новому осмислені на українській сцені твори [В.Шекспіра](#), [Г.Ібсена](#), [Г.Гауптмана](#), [Ф.Шіллера](#), здійснені постановки невідомих до цього українському глядачу п'єс європейських драматургів. З творчого об'єднання [«Березіль»](#) бере початок театральна бібліотека, театральний музей і перший театральний журнал. До експериментальних пошуків Л.Курбаса, якого було репресовано за [сталінізму](#), досі звертаються сучасні митці. В наш час у [Києві](#) проходить міжнародний театральний фестиваль [«Мистецьке Березилля»](#), присвячений пам'яті режисера.

У досліджуваний період завдяки активізації громадського та культурного життя в Україні створювалося чимало аматорських колективів української та російської драми. На початку ХХ ст. вагомий внесок у справу залучення народних мас до мистецтва зробили народні будинки та робітничі клуби. Таким чином, театральне життя як на професійному, так і на аматорському рівні вирувало. Театральні діячі брали активну участь у становленні українського та російського модерного драматичного мистецтва, опановуючи творчість молодих драматургів, виховували цілу плеяду талановитих акторів, сприяли розвитку режисерської майстерності.